

ੴ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ

105

ਬੰਧਨ ਛੁਟਨ

ਭਾਗ-੧

‘ਖੜੀ’

ਬੰਧਨ-ਛੁਟਨ

ਭਾਗ-1

‘ਪਰਮਾਤਮਾ’, ਸੈਡੇ ਤੇ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ‘ਬੰਧਨ’ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਸਹੀ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ‘ਪੂਰਨ ਆਜ਼ਾਦ’ ਅਤੇ ‘ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ’ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਆਜ਼ਾਦ ਅਤੇ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅੰਸ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ‘ਆਜ਼ਾਦੀ ਜੀਵ ਦਾ ਜੱਦੀ ਹੱਕ’ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ ਅਣਜਾਣੇ ਹੀ, ਸਦਾ ਇਸ ਜੱਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਾਂਧ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੀਵ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਣ ਮਾਇਆ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਕਾਮ, ਕੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ‘ਨੀਵੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ’ ਦੀ ‘ਗੁਲਾਮੀ’ ਵਿਚ ਕਰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ‘ਬੰਧਨਾਂ’ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ‘ਜੱਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ’ ਥੋੜੀ ਥੋੜਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ‘ਬੰਧਨਾਂ’ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ —

ਕਰਮ ਧਰਮ ਸਭਿ ਬੰਧਨਾ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਸਨਬੰਧੁ ॥

ਮਮਤਾ ਮੌਹੁ ਸੁ ਬੰਧਨਾ ਪੁਤ੍ਰ ਕਲਤ੍ਰ ਸੁ ਧੰਧੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੫੫੧)

ਹਉਮੇ ਵਿਚਿ ਜੀਉ ਬੰਧੁ ਹੈ ਨਾਮੁ ਨ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੫੯੦)

ਇਹੁ ਕੁਟੰਬੁ ਸਭੁ ਜੀਅ ਕੇ ਬੰਧਨ ਭਾਈ

ਭਰਮਿ ਭੁਲਾ ਸੈਂਸਾਰਾ॥

(ਪੰਨਾ-੬੦੨)

ਭੂਲਿਓ ਮਨੁ ਮਾਇਆ ਉਰਝਾਇਓ ॥

ਜੋ ਜੋ ਕਰਮ ਕੀਓ ਲਾਲਚ ਲਗਿ

ਤਿਹ ਤਿਹ ਆਪੁ ਬੰਧਾਇਓ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੦੨)

ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਧਾਰਿ ਬੰਧਨਿ ਬੰਧਿਆ ॥

ਨਰਕਿ ਸੁਰਗਿ ਅਵਤਾਰ ਮਾਇਆ ਧੰਧਿਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੬੧)

ਧੰਧੇ ਧਾਵਤ ਜਗੁ ਬਾਧਿਆ ਨਾ ਬੂਝੈ ਵੀਚਾਰੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੧੦)

ਅਨਿਕ ਕਰਮ ਕੀਏ ਬਹੁਤੇਰੇ ॥	
ਜੋ ਕੀਜੈ ਸੋ ਬੰਧਨੁ ਪੈਰੇ ॥	(ਪੰਨਾ-੧੦੨੫)
ਮਨ ਕੇ ਅਧਿਕ ਤਰੰਗ ਕਿਉ ਦਰਿ ਸਾਹਿਬ ਛੁਟੀਐ ॥	(ਪੰਨਾ-੧੦੮੮)
ਕੋਟਿ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਕਾ ਮੂਲੁ ॥	
ਹਰਿ ਕੇ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਬਿਰਥਾ ਪੂਲੁ ॥	(ਪੰਨਾ-੧੧੪੯)
ਇਹੁ ਮਨੁ ਧੰਧੇ ਬਾਂਧਾ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥	
ਮਾਇਆ ਮੂਠਾ ਸਦਾ ਬਿਲਲਾਇ॥	(ਪੰਨਾ-੧੧੨੬)
ਸਰਵਰ ਪੰਖੀ ਹੇਕੜੇ ਫਾਹੀਵਾਲ ਪਰਾਸ॥	
ਇਹੁ ਤਨੁ ਲਹਰੀ ਗਢੁ ਬਿਆ ਸਚੇ ਤੇਰੀ ਆਸ॥	(ਪੰਨਾ-੧੩੮੪)

ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ‘ਆਜ਼ਾਦ’ ਹਾਂ ਤੇ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਸੱਚ ਨਹੀਂ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਸਿਸ਼ਟੀ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਇਲਾਹੀ ‘ਹੁਕਮ’, ‘ਭਾਣਾ’ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਰਜ਼ਾ (Divine order or discipline) ਵਿਚ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਸਿਵਾਏ ਇਨਸਾਨ ਦੇ – 84 ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਇਸ ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ ਦੀ ‘ਰਜ਼ਾ’, ਭਾਣਾ ਅਥਵਾ ‘ਇਕ ਸੁਰਤਾ’ (in tune) ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਇਹਨਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ (evolution) ਉੱਪਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਬੁੱਧੀ ਸੀਮਿਤ (limited) ਹੋਣ ਕਾਰਣ, ਇਹ ਆਪਣੀ ਮਤਿ ਜਾਂ ਸਿਆਣਪ ਨਹੀਂ ਵਰਤ ਸਕਦੇ, ਇਸੇ ਲਈ ‘ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ’ ਵਿਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ (intune with the Infinite), ਅਤੇ ਭਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਪਰ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੇ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ, ਇਸ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਰੰਗਤ ਅਤੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ, ਆਪਣੀਆਂ ਉਕਤੀਆਂ, ਜੁਗਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਗਲਤ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ‘ਕਰਮ-ਬੱਧ’ ਹੋ ਕੇ, ਆਪੂਰ੍ਵੇ ਘੜੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ‘ਬੰਧਨਾਂ’ ਬਾਬਤ ਇਉਂ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ –

ਮੇਰੇ ਜੀਅੜਿਆ ਪਰਦੇਸੀਆ ਕਿਤੁ ਪਵਹਿ ਜੰਜਾਲੇ ਰਾਮ ॥	(ਪੰਨਾ-੪੩੯)
ਜਾਲੀ ਰੈਨਿ ਜਾਲੁ ਦਿਨੁ ਹੁਆ ਜੇਤੀ ਘੜੀ ਫਾਹੀ ਤੇਤੀ॥	(ਪੰਨਾ-੯੯੦)
ਰਸਿ ਰਸਿ ਚੋਗ ਚੁਗਹਿ ਨਿਤ ਫਾਸਹਿ ਛੂਟਸਿ ਮੂੜੇ ਕਵਨ ਗੁਣੀ॥	

(ਪੰਨਾ-੯੯੦)

ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਛਾਹੀ ਛਾਸੈ ਕਉਆ॥

ਫਿਰਿ ਪਛਤਾਨਾ ਅਥ ਕਿਆ ਹੁਆ॥

(ਪੰਨਾ-੯੩੫)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਤਾੜਨਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜੀਵ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ 'ਬੰਧਨਾਂ' ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ 'ਬੰਧਨਾਂ' ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਨਸਾਨ ਇਹ ਸਮਝੀ ਬੈਠਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹਾਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਬੰਧਨ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ 'ਮਾਨਸਿਕ ਬੰਧਨਾਂ' ਤੋਂ ਛੁਟੱਣ ਦਾ ਕੋਈ ਉਪਰਾਲਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਬਲਕਿ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੁਆਰਾ ਗਲਤ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਚੇਤ ਹੀ, ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ਘੜ-ਘੜ ਕੇ 'ਬੰਧਨਾਂ' ਵਿਚ ਜਕੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਅਉਗੁਣ ਜੇਤੜੇ ਤੇਤੇ ਗਲੀ ਜੰਜੀਰ ॥

(ਪੰਨਾ-ਪ੯੮)

ਜੀਵ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ 'ਬੰਧਨਾਂ' ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਅਤੇ ਛੁਟੱਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਭੀ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ।

ਆਓ! ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਇਨਸਾਨੀ ਬੰਧਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ —

1. ਹਉਮੈ ਦਾ ਬੰਧਨ — 'ਹਉਮੈ' ਸਾਡੇ ਕਰਮਾਂ ਤੇ 'ਬੰਧਨਾਂ' ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ ਦੀ 'ਰਜ਼ਾ' ਵਿਚ ਚਲਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿੱਖ ਲਈਏ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹਉਮੈ ਵੇੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ 'ਬੰਧਨਾਂ' ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਲਈ 'ਰਜ਼ਾ' ਵਿਚ ਚਲਣਾ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਿਹਾ, ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਅਜੇ 'ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ' ਦੀ ਸੋਝੀ ਭੀ ਨਹੀਂ।

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ ॥

ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੈ ਜੇ ਬੁਝੈ ਤ ਹਉਮੈ ਕਰੈ ਨ ਕੋਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੧)

ਇਸੇ ਕਾਰਣ —

ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਜੀਉ ਬੰਧੁ ਹੈ ਨਾਮੁ ਨ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ ॥

(ਪੰਨਾ-ਪ੯੦)

ਹਉ ਹਉ ਕਰਤ ਬੰਧਨ ਮਹਿ ਪਰਿਆ

ਨਹ ਮਿਲੀਐ ਇਹ ਜੁਗਤਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੯੪੨)

ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਵਰਤ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਸਾਡੇ ਲਈ ਸੁਖਦਾਈ ਅਤੇ ਕਲਿਆਣ ਰੂਪ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਅਚੇਤ ਹੀ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਇ ਇਸ 'ਹੁਕਮ' ਵਿਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਆਜ਼ਾਦ ਤੇ ਸੁਖੀ ਹਨ ਅਤੇ ਕਰਮ ਬੱਧ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ 'ਅਸ'
ਸਮਝਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਇਕ 'ਅੱਡਰੀ' ਹਸਤੀ ਸਮਝਣਾ। ਇਹ ਜੀਵ ਆਪਣੀ 'ਹਉ' ਵਿਚ
ਹੀ ਜੰਮਦਾ ਹੈ, ਹਉਮੈ-ਵੇੜੇ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਜੰਜਾਲਾਂ ਵਿਚ ਫਸਦਾ ਤੇ ਕਾਲ ਦੇ
ਵੱਸ ਪੈ ਕੇ ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਗੋੜ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹੁ ਸਰੀਰੁ ਮਾਇਆ ਕਾ ਪੁਤਲਾ ਵਿਚਿ ਹਉਮੈ ਦੁਸਟੀ ਪਾਈ ॥

ਆਵਣੁ ਜਾਣਾ ਜੰਮਣੁ ਮਰਣਾ ਮਨਮੁਖਿ ਪਤਿ ਗਵਾਈ ॥ (ਪੰਨਾ-੩੧)

ਦੁਖਿ ਸੁਖਿ ਏਹੁ ਜੀਉ ਬਧੁ ਹੈ ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-੯੨)

ਬਾਧਿਓ ਆਪਨ ਹਉ ਹਉ ਬੰਧਾ ॥

ਦੋਸੁ ਦੇਤ ਆਗਹ ਕਉ ਅੰਧਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੫੮)

ਹਉ ਵਿਚਿ ਆਇਆ ਹਉ ਵਿਚਿ ਗਇਆ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਜੰਮਿਆ ਹਉ ਵਿਚਿ ਮੁਆ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਦਿਤਾ ਹਉ ਵਿਚਿ ਲਇਆ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਖਟਿਆ ਹਉ ਵਿਚਿ ਗਇਆ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਸਚਿਆਰੁ ਕੂੜਿਆਰੁ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਵੀਚਾਰੁ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਨਰਕਿ ਸੁਰਗਿ ਅਵਤਾਰੁ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਹਸੈ ਹਉ ਵਿਚਿ ਰੋਵੈ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਭਰੀਐ ਹਉ ਵਿਚਿ ਧੋਵੈ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਜਾਤੀ ਜਿਨਸੀ ਖੋਵੈ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਮੂਰਖੁ ਹਉ ਵਿਚਿ ਸਿਆਣਾ ॥

ਮੋਖ ਮੁਕਤਿ ਕੀ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਾ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਮਾਇਆ ਹਉ ਵਿਚਿ ਛਾਇਆ ॥

ਹਉਮੈ ਕਰਿ ਕਰਿ ਜੰਤ ਉਪਾਇਆ ॥

ਹਉਮੈ ਬੂੜੈ ਤਾ ਦਰੁ ਸੂੜੈ ॥

ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣਾ ਕਥਿ ਕਥਿ ਲੂੜੈ ॥

ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੀ ਲਿਖੀਐ ਲੇਖੁ ॥

ਜੇਹਾ ਵੇਖਹਿ ਤੇਹਾ ਵੇਖੁ ॥ (ਪੰਨਾ-੪੬੬)

ਹਉਮੈ ਏਹਾ ਜਾਤਿ ਹੈ ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਹਿ ॥

ਹਉਮੈ ਏਦੀ ਬੰਧਨਾ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਜੋਨੀ ਪਾਹਿ ॥ (ਪੰਨਾ-੪੬੬)

ਹੁਉਮੈ ਅੰਦਰਿ ਖੜਕੁ ਹੈ ਖੜਕੇ ਖੜਕਿ ਵਿਹਾਇ ॥

ਹੁਉਮੈ ਵਡਾ ਰੋਗੁ ਹੈ ਮਰਿ ਜੰਮੈ ਆਵੈ ਜਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੫੯੨)

ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ ਬੰਦਨ ਡੰਡਉਤ ਖਣ ਕਰਮਾ ਰਤੁ ਰਹਤਾ ॥

ਹਉ ਹਉ ਕਰਤ ਬੰਧਨ ਮਹਿ ਪਰਿਆ ਨਹ ਮਿਲੀਐ ਇਹ ਜੁਗਤਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੬੪੨)

ਹਉ ਹਉ ਕਰਮ ਕਮਾਣੇ ॥

ਤੇ ਤੇ ਬੰਧ ਗਲਾਣੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੦੪)

2. ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਅਥਵਾ ਹਉਮੈ ਦੀ ‘ਭਾਵਨਾ’ ਦੇ ਬੰਧਨ – ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹਉਮੈ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਉਪਜਦਾ ਹੈ। ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਿਨ ਰਾਤ, ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਭੀ, ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚਿੰਮੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਹਉਮੈ-ਵੇੜੀ ‘ਭਾਵਨਾ’ ਅਧੀਨ ਅਸੀਂ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਤੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਦੇ ਹੋਏ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿ ਇਹ ਸਰੀਰ, ਇਹ ਮਾਲ-ਧਨ, ਸਾਕ-ਸੰਬੰਧੀ, ਜ਼ਮੀਨ ਜਾਇਦਾਦ, ਸਭ ਕੁਝ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਭੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਫਿਰ ਭੀ ਜੀਵ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਮਝ ਕੇ ‘ਜੱਫ਼ਾ’ ਪਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈ ਤੇ ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਜਕੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਬਿਨਸਨਹਾਰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਉੱਤੇ ‘ਅਪਣੱਤ’ ਜਤਾਉਣੀ ਸਾਡੇ ਮਾਨਸਿਕ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਦਾ ਦਿੜ੍ਹ ਹੋਇਆ ‘ਨਿਸਚਾ’ ਹੀ ਜੀਵ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖਾਂ, ਕਲੋਸ਼ਾਂ, ਫਿਕਰ-ਚਿੰਤਾ ਆਦਿ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਹੈ।

ਇਹੁ ਧਨੁ ਸੰਪੈ ਮਾਇਆ ਝੂਠੀ ਅੰਤਿ ਛੋਡਿ ਚਲਿਆ ਪਛੁਤਾਈ॥

(ਪੰਨਾ-੨੨)

ਮੇਰਾ ਮੇਰਾ ਕਰਿ ਕਰਿ ਵਿਗੂਤਾ ॥

ਆਤਮੁ ਨ ਚੀਨੈ ਭਰਮੈ ਵਿਚਿ ਸੂਤਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੩੬੨)

ਬੰਧਨ ਅੰਧ ਕੂਪ ਗਿਰ੍ਹ ਮੇਰਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੩੮੮)

ਮੇਰਾ ਤੇਰਾ ਜਾਨਤਾ ਤਬ ਹੀ ਤੇ ਬੰਧਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੦੦)

ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਧਾਰਿ ਬੰਧਨਿ ਬੰਧਿਆ ॥

ਨਰਕਿ ਸੁਰਗਿ ਅਵਤਾਰ ਮਾਇਆ ਪੰਧਿਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੬੧)

ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਰਿ ਕਰਿ ਮੂਠਉ

ਪਾਪ ਕਰਤ ਨਹ ਪਰੀ ਦਇਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੨੬)

ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਧਾਰੀ ॥

ਓਹਾ ਪੈਰਿ ਲੋਹਾਰੀ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੦੪)

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਦੁਖੁ ਸਾਗਰੁ ਹੈ ਬਿਖੁ ਦੁਤਰੁ ਤਰਿਆ ਨ ਜਾਇ ॥

ਮੇਰਾ ਮੇਰਾ ਕਰਦੇ ਪਚਿ ਮੁਏ ਹਉਮੈ ਕਰਤ ਵਿਹਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੪੧੭)

3. ਸਰੀਰਕ ਬੰਧਨ — ਸਰੀਰ ਅਪਣੇ ਆਪ ਕੋਈ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਖਿਆਲਾਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਵਲਵਲਿਆਂ ਅਤੇ ਆਦਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਖਿਆਲ ਯਾ ਕਰਮ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦੁਆਰਾ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਉਸ ਕਰਮ ਦੀ 'ਆਦਤ' ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕਰਮ ਸਾਡਾ 'ਸੁਭਾਉ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਬੇਲੋੜੀਆਂ ਅਤੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਭੀ ਚਾਹੀਏ ਤਾਂ ਭੀ ਸਰੀਰ ਆਪਣੀਆਂ ਦਿੜ ਹੋਈਆਂ ਆਦਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਏ ਅਣਜਾਣੇ ਹੀ ਉਹ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪੂਰ੍ਵ ਘੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ 'ਆਦਤਾਂ' ਦੇ 'ਗੁਲਾਮ' ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋਣਾ ਕਠਿਨ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ —

ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦੁਰਲਭ ਤੇ ਅਨਮੌਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਗ ਰਹਿਤ ਰੱਖਣਾ ਤੇ ਰਿਸ਼ਟ-ਪੁਸ਼ਟ ਬਣਾ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਤੋਂ ਉਚਿਤ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਸਾਡਾ ਮੰਤਵ ਹੈ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਸਾਦੀ ਤੇ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਥਾਂ — ਚਟਪਟੇ, ਮਸਾਲੇਦਾਰ ਅਤੇ ਸੁਆਦਲੇ ਪਦਾਰਥ ਖਾਣ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ — ਪਰੌਠੇ, ਪੂਰੀਆਂ, ਕਚੌਰੀਆਂ, ਸਮੇਸੇ, ਪਕੌੜੇ, ਅਚਾਰ, ਚਟਣੀਆਂ, ਮਾਸ ਆਦਿ। ਜੋ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਭੀ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਹ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡੱਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭੀ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਰਸਨਾ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਦੇ 'ਗੁਲਾਮ' ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ — ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਸਹੇਤੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਾਬ ਅਥਵਾ ਤੰਬਾਕੂ ਆਦਿ ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਸੇਵਨ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਭੀ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡੱਡ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਆਪੂਰ੍ਵ ਸਹੇਤੀ ਹੋਈ ਇਹਨਾਂ ਦੀ 'ਗੁਲਾਮੀ' ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੁਖ, ਕਲੋਸ਼, ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਆਦਿ ਭੋਗਦੇ ਹਨ।

ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਅਮਲਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਕਈ ਜੀਵ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ — ਅਫੀਮ, ਚਰਸ, ਗਾਂਜਾ, ਸੁੱਖਾ, ਹੀਰੋਇਨ (heroin), ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਆਦਿ ਜੋ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਅਖੌਤੀ ਨਵੀਨ ਸੱਭਿਆਤਾ ਭੀ ਇਸ ‘ਨਸ਼ੀਲੀ-ਗੁਲਾਮੀ’ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕਈ ਜੀਵ ਨੀਵੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਾਪ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਲਾ-ਇਲਾਜ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਸਹੇਲੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਅਮੋਲਕ ਜੀਵਨ ਤਬਾਹ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਹ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ, ਸਰਬ-ਵਿਆਪੀ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਇਕ ਕੌਮ, ਜਾਤ, ਪਾਤ, ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਇਨਸਾਨ ਇਹਨਾਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੀ ‘ਗੁਲਾਮੀ’ ਵਿਚ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਖੱਚਤ ਹੋ ਕੇ ਇਨਸਾਨ ਅਤਿਅੰਤ ਦੁਖ-ਕਲੇਸ਼ ਭੋਗਦੇ ਹੋਏ ਭੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਸੁਰਖਰੂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਨਰਕਮਈ ਜੀਵਨ ਭੋਗਦੇ ਹਨ।

ਨੀਵੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਭੋਗਣ ਨਾਲ ਅਥਵਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਇਹ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ (dynamic) ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਸਾਡੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਇਤਨਾ ‘ਕਬਜ਼ਾ’ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ, ਗਿਆਨ-ਧਿਆਨ, ਕਰਮ-ਕ੍ਰਿਆ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ‘ਕਾਬੂ’ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਫਿਲੌਸਫੀਆਂ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀਆਂ — ਬਲਕਿ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਅਖੌਤੀ ਨਵੀਨ ਸੱਭਿਆਤਾ (modern civilization) ਤਰੱਕੀ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਸਾਡੀਆਂ ‘ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ’ ਭੀ ਹੋਰ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ‘ਵਿਕਸਿਤ’ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਸਭੁ ਕੋਈ ਰਵੈ ॥

ਬਾਂਧਨਿ ਬਾਂਧਿਆ ਸਭੁ ਜਗੁ ਭਵੈ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੨੮)

ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹੋਈਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਾਡੇ ਅਜੋਕੇ ‘ਪਰਮ’ ਭੀ ਅਸਮਰੱਥ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਬਲਕਿ ਧਰਮ ਦੀ ਆੜ ਵਿਚ ਇਹ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਵਧ-ਫੁੱਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਬਿਖੈ ਬਿਖੈ ਕੀ ਬਾਸਨਾ ਤਜੀਅ ਨਹ ਜਾਈ ॥

ਅਨਿਕ ਜਤਨ ਕਰਿ ਰਾਖੀਐ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਲਪਟਾਈ ॥ (ਪੰਨਾ-੮੫੫-੮੫੬)

ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਗੱਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਬੇਮਾਨੇ ਲਫਜ਼ ਜੋੜਨ ਯਾ ਗਾਲ ਕੱਢਣ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ — ਜਿਸ ਨੂੰ ‘ਤਕੀਆ ਕਲਾਮ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੇਲੋੜੇ ਤੇ ਹਾਸੋ-ਹੀਣੇ ਲਫਜ਼ ਸਾਡੀ ‘ਗੁਫਤਾਰ’ ਅਥਵਾ ‘ਬੋਲੀ’ ਨੂੰ ਭੀ ਹਾਸੋ-ਹੀਣਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਡਾਕਟਰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਗੱਲ ਨਾਲ ਇਕ ਨੰਗੀ ਗਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਦਿਵਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਝੱਟ ਗਾਲ ਕੱਢ ਕੇ ਬੋਲਿਆ ..... ਕਿਹੜਾ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਿਆਣੇ-ਬਿਆਣੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੰਗੀਆਂ ਗਾਲਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੱਭਿਆਤਾ ਹੀਣ ਗੰਦੀ ਆਦਤ ਦਾ ਇਤਨਾ ਆਦੀ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ‘ਗਾਲ’ ਕੱਢਣੀ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਲੋਕੀ ‘ਗਾਲ’ ਕੱਢੇ ਬਗੈਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਨੀਵੀਂ ਸੱਭਿਆਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਅਸਰ ਅਗਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਉਤੇ ਪੈਣਾ ਭੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

ਉਪਰਲੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪੂਰ੍ਵ ਘੜੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਬੇਵੱਸ ਹੋਏ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ‘ਅਹਿਸਾਸ’ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਛੁੱਟਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਤਾਂ ਕੀ ਆਉਣਾ ਸੀ। ਏਥੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਸਰੀਰਕ ਪਲੋਸਾ-ਪਲਾਸੀ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ, ਰਸ, ਸੁਆਦ, ਚੇਸ਼ਟਾ ਸਭ ‘ਬੰਧਨ’ ਹੀ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ, ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਸਰੀਰ ਦੀ ਪਲੋਸਾ-ਪਲਾਸੀ, ਅਫਨੇ-ਪਫਨੇ, ਪਾਲਨ-ਪੋਸਣ, ਹਾਰ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ (make-up) ਤੇ ਜਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਰੀਰਕ ‘ਹੋਂਦ’ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ (importance) ਦੇ ‘ਧੁਰੇ’ ਉਦਾਲੇ ਹੀ ਸਾਡਾ ਮਨ, ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਧਿਆਨ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਡਾ ਸਰੀਰ ਭੀ ਸਾਡੇ ‘ਬੰਧਨਾਂ’ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਣ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਅਉਗੁਣ ਜੇਤੜੇ ਤੇਤੇ ਗਲੀ ਜੰਜੀਰ ॥ (ਪੰਨਾ-ਪੰਚ)

ਏਹੁ ਸਰੀਰੁ ਸਭ ਮੂਲੁ ਹੈ ਮਾਇਆ ॥

ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੦੬੫)

ਜੇਤੇ ਰਸ ਸਰੀਰ ਕੇ ਤੇਤੇ ਲਗਹਿ ਦੁਖ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੨੮੨)

4. ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਤੇ ਵਹਿਮਾਂ ਦੇ ‘ਬੰਧਨ’ — ਇਤਨੀ ਨਵੀਨ ਵਿਦਿਆ, ਧਾਰਮਿਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਫਿਲੋਸਫੀਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਜੇ ਭੀ ਅਸੀਂ ਪੁਰਾਣੇ ਵਹਿਮਾਂ

(superstitions) ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਤੇ ਵਹਿਮਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਫਸੋਸ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ-ਧਿਆਨੀ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਵਹਿਮਾਂ' ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਅਸੀਂ ਰੀਸੋ-ਰੀਸੀ, ਬੱਧਾ-ਚੱਟੀ, ਅਣਜਾਣੇ ਬੇਲੋੜੇ, ਲੋਕ ਦਿਖਾਵੇ ਲਈ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸਾਡੀ ਵਿਦਿਆ, ਵਿਗਿਆਨ, ਫਿਲੌਸਫੀ, ਅਖੌਤੀ ਸੱਭਿਆਤਾ ਅਤੇ ਅਖੌਤੀ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ — ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਸਾਡੀ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਵਸਥਾ 'ਨਿਘਰਦੀ' ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਕਿਸਮ-ਕਿਸਮ ਦੇ 'ਬੰਧਨਾਂ' ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਅਮੋਲਕ ਜੀਵਨ ਅਜਾਂਈ ਗਵਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ ਇਕ ਕਰੋੜ ਅਖੌਤੀ ਸਾਂਧ, ਸੰਤ, ਫਕੀਰ, ਅਉਲੀਏ, ਦਿਗੰਬਰ, ਗੁਰੂ, ਧਰਮ ਦੇ ਠੋਕੇਦਾਰ ਬਣੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਖੁਦ ਹੀ ਅਨੇ ਕਾਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਫੋਕਟ ਕਰਮ-ਕ੍ਰਿਆ ਦੇ 'ਬੰਧਨਾਂ' ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਫਸਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ 'ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ' ਅਤੇ 'ਵਹਿਮਾਂ' ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਇਉਂ ਖਿੱਚੀ ਹੈ —

ਸਾਸਤ ਸਿੰਮਿਤਿ ਬੇਦ ਚਾਰਿ ਮੁਖਾਗਰ ਬਿਚਰੇ ॥
 ਤਪੇ ਤਪੀਸਰ ਜੋਗੀਆ ਤੀਰਥਿ ਗਵਨ੍ਹ ਕਰੇ ॥
 ਖਟੁ ਕਰਮਾ ਤੇ ਦੁਗੁਣੇ ਪੂਜਾ ਕਰਤਾ ਨਾਇ ॥
 ਰੰਗੁ ਨ ਲਗੀ ਪਾਰਥ੍ਯਮ ਤਾ ਸਰਪਰ ਨਰਕੇ ਜਾਇ ॥   (ਪੰਨਾ-20)

ਪਾਠੁ ਪੜਿਓ ਅਰੁ ਬੇਦੁ ਬੀਚਾਰਿਓ ਨਿਵਲਿ ਭੁਅੰਗਮ ਸਾਧੇ ॥
 ਪੰਚ ਜਨਾ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਛੁਟਕਿਓ ਅਧਿਕ ਅਹੰਬੁਧਿ ਬਾਧੇ ॥
 ਪਿਆਰੇ ਇਨ ਬਿਧਿ ਮਿਲਣੁ ਨ ਜਾਈ ਮੈ ਕੀਏ ਕਰਮ ਅਨੇਕਾ ॥
 ਹਾਰਿ ਪਰਿਓ ਸੁਆਮੀ ਕੈ ਦੁਆਰੈ ਦੀਜੈ ਬੁਧਿ ਬਿਬੇਕਾ ॥
 ਮੌਨਿ ਭਇਓ ਕਰਪਾਤੀ ਰਹਿਓ ਨਗਨ ਫਿਰਿਓ ਬਨ ਮਾਹੀ ॥
 ਤਟ ਤੀਰਥ ਸਭ ਧਰਤੀ ਭ੍ਰਮਿਓ ਦੁਬਿਧਾ ਛੁਟਕੇ ਨਾਹੀ ॥
 ਮਨ ਕਾਮਨਾ ਤੀਰਥ ਜਾਇ ਬਸਿਓ ਸਿਰਿ ਕਰਵਤ ਧਰਾਏ ॥
 ਮਨ ਕੀ ਮੈਲੁ ਨ ਉਤਰੈ ਇਹ ਬਿਧਿ ਜੇ ਲਖ ਜਤਨ ਕਰਾਏ ॥
 ਕਨਿਕ ਕਾਮਿਨੀ ਹੈਵਰ ਗੈਵਰ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਦਾਨੁ ਦਾਤਾਰਾ ॥

ਅੰਨ ਬਸਤ੍ਰ ਭੂਮਿ ਬਹੁ ਅਰਪੇ ਨਹ ਮਿਲੀਐ ਹਰਿ ਦੁਆਰਾ ॥
 ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ ਬੰਦਨ ਡੰਡਉਤ ਖਟ ਕਰਮਾ ਰਤੁ ਰਹਤਾ ॥
 ਹਉ ਹਉ ਕਰਤ ਬੰਧਨ ਮਹਿ ਪਹਿਆ ਨਹ ਮਿਲੀਐ ਇਹ ਜੁਗਤਾ ॥ ੫ ॥
 ਜੋਗ ਸਿਧ ਆਸਣ ਚੁਉਰਾਸੀਹ ਏ ਭੀ ਕਰਿ ਕਰਿ ਰਹਿਆ ॥
 ਵਡੀ ਆਰਜਾ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਜਨਮੈ ਹਰਿ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਗਹਿਆ ॥੬ ॥

(ਪੰਨਾ-੯੪੧-੯੪੨)

ਕਾਹੂ ਲੈ ਪਾਹਨ ਪੂਜ ਧਰਯੋ ਸਿਰ
 ਕਾਹੂ ਲੈ ਲਿੰਗ ਗਰੇ ਲਟਕਾਇਓ ॥
 ਕਾਹੂ ਲਖਿਓ ਹਰਿ ਅਵਾਚੀ ਦਿਸਾ ਮਹਿ
 ਕਾਹੂ ਪਛਾਹ ਕੋ ਸੀਸੁ ਨਿਵਾਇਓ ॥
 ਕੋਊ ਬੁਤਾਨ ਕੋ ਪੂਜਤ ਹੈ ਪਸੁ
 ਕੋਊ ਮਿਤਾਨ ਕੋ ਪੂਜਨ ਧਾਇਓ ॥
 ਕੁਰ ਕਿਆ ਉਰਝਿਓ ਸਭ ਹੀ ਜਗ
 ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕੋ ਭੇਦੁ ਨ ਪਾਇਓ ॥

(ਸਵੱਜੇ ਪਾ: ੧੦)

੫. ਰਾਜਸੀ ਬੰਧਨ — ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਰਾਜਸੀ ਤੌਰ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ
 ਆਜ਼ਾਦ ਹਾਂ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ, ਰਿਸ਼ਵਤ ਖੋਰੀ, ਬਲੈਕ, ਮਿਲਾਵਟ,
 ਕੁਨਬਾ-ਪ੍ਰਸਤੀ, ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ, ਪਾਰਟੀਬਾਜ਼ੀ, ਆਦਿ ਦੇ ‘ਬੰਧਨ’ ਵਿਚ ਅਜੇ ਭੀ ਬੁਰੀ
 ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਸਾਡਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਤੇ ਤਾਕਤ ਇਸ ਨੀਵੀਂ ਰਾਜਸੀ ਖਿੱਚੋਤਾਣ
 ਵਿਚ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ ਧਰਮੁ ਪੰਖ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ ॥
 ਕੁਝ ਅਮਾਵਸ ਸਚੁ ਚੰਦਮਾ ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੪੫)
 ਦਰਸਨਿ ਦੇਖਿਐ ਦਇਆ ਨ ਹੋਇ॥ ਲਏ ਦਿਤੇ ਵਿਣੁ ਰਹੈ ਨ ਕੋਇ॥
 ਰਾਜਾ ਨਿਆਉ ਕਰੇ ਹਥਿ ਹੋਇ॥ ਕਹੈ ਖੁਦਾਇ ਨ ਮਾਨੈ ਕੋਇ॥ (ਪੰਨਾ-੩੫੦)
 ਰਾਜੁ ਕਹਾਵੈ ਹਉ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ ਬਾਧਿਓ ਨਲਿਨੀ ਭ੍ਰਮ ਸੂਆ ॥ (ਪੰਨਾ-੪੦੨)
 ਰਾਜੇ ਸੀਹ ਮੁਕਦਮ ਕੁਤੇ ॥
 ਜਾਇ ਜਗਾਇਨਿ ਬੈਠੇ ਸੁਤੇ ॥
 ਚਾਕਰ ਨਹਦਾ ਪਾਇਨਿ ਘਾਊ ॥
 ਰਤੁ ਪਿਤੁ ਕੁਤਹੋ ਚਟਿ ਜਾਹੁ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੨੮੮)

ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਅਥਵਾ ਰਗੋ-ਰਸੋ ਵਿਚ ਇਹ ਨੀਵੀਆਂ ਇਖਲਾਕ-ਹੀਣੁ
ਤੁਚੀਆਂ ਧਸ-ਵਸ-ਰਸ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਲੋੜੇ 'ਬੰਧਨਾਂ' ਤੋਂ
ਅਤਿਅੰਤ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ 'ਧਰਮਾਂ' ਦਾ 'ਪੰਘੂੜਾ' ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ
ਇਖਲਾਕੀ ਗਿਰਾਵਟ ਅਤਿਅੰਤ ਵਧ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਧਰਮਾਂ ਨੇ ਇਸ ਇਖਲਾਕੀ ਗਿਰਾਵਟ (moral degeneration) ਤੋਂ ਉੱਚਾ
ਚੁੱਕਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਸਾਡੇ ਅਖੰਤੀ ਧਰਮ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੂੜੇ ਕਰਮ-ਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਵਹਿਮਾਂ
ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ ਜਨਤਾ ਵਿਚਾਰੀ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ !

ਬਾਹਰਿ ਕੀ ਅਗਨਿ ਬੂਝਤ ਜਲ ਸਰਿਤਾ ਕੈ,
ਨਾਉ ਮੈ ਜਉ ਅਗਨਿ ਲਾਗੈ ਕੈਸੇ ਕੈ ਬੁਝਾਈਐ।

ਬਾਹਰਿ ਸੈ ਭਾਗ ਓਟ ਲੀਜੀਅਤ ਕੋਟ ਗੜ੍ਹ,
ਗੜ੍ਹ ਮੈ ਜਉ ਲੂਟਿ ਲੀਜੈ ਕਹੋ ਕਤ ਜਾਈਐ।

ਚੋਰਨ ਕੈ ਤ੍ਰਾਸ ਜਾਇ ਸਰਨ ਗਹੈ ਨਰਿਦ,
ਮਾਰੈ ਮਹੀਪਤਿ ਜੀਉ ਕੈਸੇ ਕੈ ਬਚਾਈਐ।

ਮਾਇਆ ਡਰ ਡਰਪਤ ਹਾਰਿ ਗੁਰ ਦੁਆਰਿ ਜਾਵੈ,
ਤਹਾਂ ਜਉ ਮਾਇਆ ਬਿਆਪੈ ਕਹਾਂ ਠਹਰਾਈਐ।   (ਕਾ. ਭਾ. ਗੁ. ੫੪੪)

6. **ਭਾਈਚਾਰਕ (social) ਬੰਧਨ** — ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ (rituals) ਦੇ 'ਬੰਧਨਾਂ' ਵਿਚ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਹਾਂ, ਤੇ ਅਤਿ ਦੁਖੀ ਹੋਣ ਦੇ
ਬਾਵਜੂਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਜਾਂ ਛੱਡਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਵਧਾਈ ਜਾ
ਰੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਜਨਮ, ਮਰਣ, ਮੰਗਣੀ, ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਤਿਉਹਾਰਾਂ
ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਤਨਾ ਗੁੰਝਲਦਾਰ, ਦਿਖਾਵੇ ਵਾਲਾ ਤੇ ਖਰਚੀਲਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸ
ਨਾਲ ਖੇਚਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠਾਂ ਦਬ ਕੇ ਖਲਕਤ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਹੀ
ਹੈ।

ਬਾਵਜੂਦ ਸਾਡੀ ਤਾਲੀਮ, ਨਵੀਂ ਸਭਿਆਤਾ (modern civilization) ਤੇ
ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੋਚ (scientific thinking) ਦੇ — ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਜ਼ੂਲ ਤੇ ਦੁਖਦਾਈ
ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ (rituals and traditions) ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਨੀ ਸੀ,
ਬਲਕਿ ਹੋਰ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਫਜ਼ੂਲ ਦਿਖਾਵੇ ਕਰਨ ਦੀ ਦੌੜ (competition) ਲਗਾਈ
ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਜ਼ੂਲ ਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—

ਪਿਛਲੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਜਦ ਲੜਕੀ ਦਾ ਨਾਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਕ ਗੁਪਿਆ ‘ਸ਼ਗਨ’ ਦੇ ਕੇ ਕੁੜਮਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਕੁੜਮਾਈ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਅਸੀਂ ਇਤਨਾ ਵਧਾ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਰੋਕਾ’, ਫੇਰ ‘ਠਾਕਾ’ ਤੇ ਫਿਰ ‘ਸ਼ਗਨ’ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁੜਮਾਈ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਹੋਰ ਰਿਵਾਜ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਤਨਾ ਦਿਖਾਵਾ ਤੇ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿਚ ਹਰ ਪੁਰਸ਼ ਇਕ-ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਵੱਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ (compete) ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੜਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਭੀ ਗੀਸੋ-ਗੀਸੀ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡਾ ਭਾਈਚਾਰਾ (society) ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈਚਾਰਕ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬ ਲਈ ਲੜਕੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਅਤਿ ਮੁਸ਼ਕਲ ਅਤੇ ‘ਮਹਿੰਗਾ’ ਹੋਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੀ ਦਿਖਾਵੇ ਦੀ ਜ਼ਹਿਨੀਅਤ ਤੇ ‘ਦਾਜ਼’ ਦੀ ਭੁੱਖ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਧਦੀ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਜਮਾਨਾ ਛੇਤੀ ਆਵੇਗਾ ਜਦ ਲੋਕੀ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਜੰਮਦੇ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿਆ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਗਿਆਨੀ, ਧਿਆਨੀ, ਵਿਦਵਾਨ, ਪਾਰਮਿਕ ਆਗੂ, ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਜ਼ੂਲ ਦਿਖਾਵਿਆਂ ਤੇ ‘ਦੁਖਦਾਈ ਬੰਧਨਾਂ’ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਜਾਂ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਖੁਦ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਪਾਸੇ ਰੁੜ੍ਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿੰਨੀ ਦੁਖਦਾਈ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜਕਲੁ ਦੀ ਨਵੀਂ ਸੱਭਿਅਤਾ (modern civilization) ਵਿਚ ਭੀ ਕਈ ਮਾਸੂਮ ਲੜਕੀਆਂ — ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਜ਼ੂਲ ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਕਾਰਣ ਖੁਦਕਸ਼ੀ ਕਰਨ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦਾਜ ਦੇ ‘ਅੰਗੀਠੇ’ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅੱਜਕਲੁ ਗਰਭ ਅੰਦਰ ਬੱਚੇ ਬਾਬਤ ਨਿਰਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਮਦੀਨ ਬੱਚੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਰਭ ਨਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ‘ਦਾਜ਼’ ਦੇ ਭੈੜੇ ਰਿਵਾਜਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਅਣਜੰਮੀ ਬੱਚੀ ਦਾ ‘ਖੂਨ’ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਿਵਾਇਤੀ ‘ਭਾਈਚਾਰਕ ਬੰਧਨਾਂ’ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਤਨੇ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ਕਿ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਪ-ਪੁੰਨ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਐਸੇ ਨਿਰਦਈ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ ‘ਪਾਪ’ ਸਿਰਫ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ — ਜਿੱਥੇ ਅਜੋਕੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲੜਕੀ ਅਤੇ ਲੜਕੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਇਹ ਜੁਲਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ‘ਦਾਜ ਦੇ

ਬੰਧਨ' ਅਸੀਂ ਆਪੂਰ੍ਣ ਘੜੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਅਤਿਅੰਤ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਪਾਪ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।

ਐਸੇ 'ਰਸਮ-ਰਿਵਾਜ਼' ਅਸੀਂ ਆਪ ਹੀ, ਅਥਵਾ ਸਾਡੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਘੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹਰ ਜਾਤ-ਪਾਤ-ਕੰਮ-ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ 'ਰਸਮ-ਰਿਵਾਜ਼' ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬਦਲਦੇ ਭੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਢੜ੍ਹਲ ਅਤੇ ਬੇ-ਮਾਨੇ ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਥਵਾ ਵਹਿਮਾਂ ਤੋਂ ਅਤਿਅੰਤ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਇਹ ਭਾਈਚਾਰਕ ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨ 'ਧਾਰਮਿਕ ਅਸੂਲ' ਅਥਵਾ 'ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਨੂੰਨ' ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਗੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਫਿਰ ਭੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਯਾ ਬਦਲਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ – ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ 'ਲੋਕ-ਪਚਾਰਾ' ਅਥਵਾ 'ਲੋਕਾਚਾਰੀ' ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਹਾਂ।

7. ਗਿਆਨ (philosophy) ਦੇ ਬੰਧਨ – ਇਹ ਬੜੀ ਸੂਖਮ ਜੰਜ਼ੀਰ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਗਿਆਨੀਆਂ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਨ ਨੂੰ ਦਿਮਾਰੀ ਗਿਆਨ ਅਥਵਾ ਫਿਲੋਸਫੀ ਦੀ ਪਾਣ ਚੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਘਣੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਏਧਰ-ਉੱਧਰ ਹਰ ਪਾਸੇ ਅਨੇਕਾਂ ਡੱਡੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸੇਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਜੇ ਕੋਈ ਇਨਸਾਨ ਐਸੇ ਘਣੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਜੰਗਲ ਦੇ ਇਸ 'ਗੋਰਖ-ਧੰਦੇ' ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਦੀਆਂ 'ਬਾਲ-ਕੀ-ਖਾਲ' ਨਿਕਾਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਫਿਲੋਸਫੀਆਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜੇ ਮਨ ਫਸ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਕ ਨੁਕਤਾ ਯਾ ਸੰਕਾ ਹੱਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦਸ ਹੋਰ ਸੰਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਯਾ ਫਿਲੋਸਫਰ ਹਰ ਇਕ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ, ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਪਰਖਦਾ, ਤੋਲਦਾ ਤੇ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਬੁੱਧੀਮੰਡਲ ਵਾਲੇ 'ਕੀ', 'ਕਿਉਂ', ਤੇ 'ਕਿਵੇਂ' (what, why and how) ਦੀ ਖੋਜ (analysis) ਵਿਚ ਇਤਨੇ ਖੁਭੇ ਹੋਏ ਹਾਂ ਕਿ ਮੁੱਢਲਾ 'ਅਸਲੀ ਨੁਕਤਾ' ਲਾਂਭੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਯਾ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਾਰੀ ਤੈ-ਗੁਣੀ ਬੁੱਧੀ ਮੰਡਲ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ – ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਮਨ ਗਲਤਾਨ

ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਸੀਮਤ 'ਬੁੱਧੀ' ਦੇ ਗਿਆਨ ਯਾ ਫਿਲੌਸਫੀ ਵਿਚ ਕੈਦ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਜਦ ਤਕ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੁਆਰਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਸਾਡੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ 'ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ' ਨਹੀਂ ਉਪਜਦਾ — ਤਦ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸੀਮਤ ਬੁੱਧੀ-ਮੰਡਲ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਦੇ 'ਬੰਧਨਾਂ' ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਚਰਦੇ ਰਹਾਂਗੇ ਤੇ ਆਤਮ-ਮੰਡਲ ਦੇ ਅਨੁਭਵੀ ਝਲਕਾਰੇ, ਰਸ, ਰੰਗ, ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਾਂਗੇ।

ਜੇਤੀ ਸਿਆਨਪ ਕਰਮ ਹਉ ਕੀਏ ਤੇਤੇ ਬੰਧ ਪਰੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੧੪)

ਸਿਆਨਪ ਕਾਹੁ ਕਾਮਿ ਨ ਆਤ ॥

ਜੋ ਅਨਨ੍ਤਪਿਓ ਠਾਕਰਿ ਮੇਰੈ ਹੋਇ ਰਹੀ ਉਹ ਬਾਤ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੯੯)

ਪੜਿ ਪੜਿ ਭੂਲਹਿ ਚੋਟਾ ਖਾਹਿ ॥

ਬਹੁਤੁ ਸਿਆਣਪ ਆਵਹਿ ਜਾਹਿ ॥

(ਪੰਨਾ-੬੮੯)

ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਸਭੁ ਕੋਈ ਰਵੈ ॥

ਬਾਂਧਨਿ ਬਾਂਧਿਆ ਸਭੁ ਜਗੁ ਭਵੈ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੨੮)

ਅਨਿਕ ਜਤਨ ਨਹੀਂ ਹੋਤੁ ਛੁਟਾਰਾ ॥

ਬਹੁਤੁ ਸਿਆਣਪ ਆਗਲ ਭਾਰਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੭੮)

ਬਹੁਤੁ ਸਿਆਣਪ ਜਮ ਕਾ ਭਉ ਬਿਆਪੈ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੬੫)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾ. ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਮਾਰੀ ਗਿਆਨੀਆਂ ਲਈ ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਕਟਾਖ ਵਰਤਿਆ ਹੈ —

“ਬੈਠ ਵੇ ਗਿਆਨੀ ਬੁਧੀ ਮੰਡਲ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ,

ਵਲਵਲੇ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਸਾਡੀਆਂ ਲਗ ਗਈਆਂ ਯਾਰੀਆਂ”

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਥਾਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ —

“ਕੀ ਹੋਇਆ, ਤੇ ਕੀ ਕੂੰ ਹੋਇਆ, ਖਪ-ਖਪ ਮਰੇ ਸਿਆਣੇ।

ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਪਵੇਂ ਉਸ ਰਾਹ ਜਿੰਦੇ, ਜਿਸ ਰਾਹ ਪੂਰ ਮੁਹਾਣੇ।

ਭਟਕਣ ਛੱਡ 'ਲਟਕ' ਲਾ ਇਕੋ, ਖੀਵੀ ਹੋ ਸੁਖ ਮਾਣੀ।

ਹੋਸ਼ਾਂ ਨਾਲੋ ਮਸਤੀ ਚੰਗੀ, ਰਖਦੀ ਸਦਾ ਟਿਕਾਣੇ।”

8. ਫੈਸ਼ਨ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ — ਕੁਦਰਤ ਅੰਦਰ ਨਵੀਨਤਾ ਦੀ ਸਹਿਜ ਚਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਚਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ‘ਹੁਕਮ’ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿਚ, ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪੋ-ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਢਾਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਨਵੀਨਤਾ ਅਥਵਾ ‘ਫੈਸ਼ਨ’ ਦੀ ਚਾਲ ਬਹੁਤ ‘ਮੱਧਮ’ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਫੈਸ਼ਨ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਫੈਸ਼ਨ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਦੀ ਚਾਲ ‘ਮੱਠੀ’ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਫੈਸ਼ਨ ਦੇ ਕਪੜੇ ਆਦਿ ਹੰਦਾ ਕੇ ਨਵੇਂ ਫੈਸ਼ਨ ਦੇ ਕਪੜੇ ਸੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸੀ।

ਪਰ ਅੱਜਕਲੁ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ ‘ਜੀਵਨ-ਚਾਲ’ ਬੜੀ ਤਿੱਬੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਡੇ ‘ਫੈਸ਼ਨ’ ਭੀ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਫੈਸ਼ਨ ਦੇ ਕਪੜੇ ਹੰਦਾਉਣ ਦਾ ‘ਚਾਅ’ ਅਜੇ ਪੂਰਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਹੋਰ ਨਿਤ-ਨਵੇਂ ਫੈਸ਼ਨ ਚਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਫੈਸ਼ਨ ਦੇ ਕਪੜੇ, ਬਿਨਾ ਹੰਦਾਏ ਤੋਂ ਹੀ, ਤਿਆਗਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਫੈਸ਼ਨ ਦੀ ਬਦਲਵੀਂ ਚਾਲ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ —

ਸਾਡੇ ਦੇਖਦੇ-ਦੇਖਦੇ ਜਨਾਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ‘ਕਮੀਜ਼ਾਂ’ ਗੋਡਿਆਂ ਤਾਂਈ ਲੰਮੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ, ਫੇਰ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਲੰਮੀਆ ਹੁੰਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਗਿੱਟਿਆਂ ਤਾਂਈਂ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਕਮੀਜ਼ਾਂ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ-ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਗੋਡਿਆਂ ਤੱਕ ਫਿਰ ਆ ਗਈਆਂ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੈਂਟਾਂ (pants) ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ ਤੇ ਚੌਕੜੀ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠਣਾ ਭੀ ਅੰਖਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਫਿਰ ਇਹਨਾਂ ‘ਪੈਂਟਾਂ’ ਦੇ ਫੈਸ਼ਨ ਬਦਲ ਗਏ ਤੇ ਪੈਂਚੇ 24” ਦੇ ਹੋ ਗਏ — ਜਿਸ ਦੀ ਵਜ਼ਾ ਨਾਲ ਤੁਰਦਿਆਂ-ਤੁਰਦਿਆਂ ਕਈ ਵਾਰ ਪੌਚਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈਰ ਫਸ ਕੇ ਡਿਗ ਪੈਂਦੇ ਸੀ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਚੌਕੜੀਆਂ ਪੈਂਟਾਂ ਨੇ ‘ਘੰਟੀ’ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ (bell-bottom) ਸ਼ਕਲ ਧਾਰ ਲਈ — ਜੋ ਗੋਡਿਆਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਹੇਠੋਂ ਪੈਂਚੇ 24” ਤੋਂ ਭੀ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਕਲ ਇਹ ਪੈਂਟਾਂ ਪੌਚਿਆਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਤੇ ਉੱਤੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਇਕ ‘ਪੰਨੇ’ ਦੀਆਂ ਚੌਕੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ, ਹੁਣ ਨਵੀਨ ਫੈਸ਼ਨ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਦੂਹਰੇ ਪੰਨੇ’ ਦੀਆਂ ਚੌਕੜੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਦਾ ਰਿਵਾਜ਼ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਫੈਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਬੇਅੰਤ ਮਾਇਆ, ਧਿਆਨ, ਵਕਤ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਇਸ ‘ਫੈਸ਼ਨ-ਪ੍ਰਸਤੀ’ ਅਥਵਾ ਫੈਸ਼ਨ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਅਜਾਂਈ (waste) ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਕੱਪੜਿਆਂ ਦੇ ਫੈਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਾਡੇ 'ਹਾਰ ਸਿੰਗਾਰ' (make-up) ਦੇ ਫੈਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੇਅੰਤ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਪਾਊਡਰ (powder), ਕਰੀਮ (cream), ਰੰਗ (colouring) ਆਦਿ ਹਾਰ ਸਿੰਗਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਢੁਕਾਨਾਂ ਭਰੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਹਾਰ ਸਿੰਗਾਰ ਦੇ ਫੈਸ਼ਨ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਵਧਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਸਾਡਾ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ, ਵਕਤ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਜਾਇਆ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਉੱਚੇ ਵਿਚਾਰ (simple living and high thinking) ਦੇ ਉੱਤਮ ਸੁਖਦਾਈ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ – ਨੀਵੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ 'ਫੈਸ਼ਨ-ਪ੍ਰਸਤੀ' ਵਿਚ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਬਾਬਾ ਹੋਰੁ ਪੈਨਣੁ ਖੁਸੀ ਖੁਆਰੁ ॥

ਜਿਤੁ ਪੈਪੈ ਤਨੁ ਪੀੜੀਐ ਮਨ ਮਹਿ ਚਲਹਿ ਵਿਕਾਰ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੯)

ਚੋਆ ਚੰਦਨੁ ਅੰਕਿ ਚੜਾਵਉ ॥

ਪਾਟ ਪਟੰਬਰ ਪਹਿਰਿ ਹਢਾਵਉ ॥

ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਨਾਮ ਕਹਾ ਸੁਖੁ ਪਾਵਉ ॥੧॥

ਕਿਆ ਪਹਿਰਉ ਕਿਆ ਓਛਿ ਦਿਖਾਵਉ ॥

ਬਿਨੁ ਜਗਦੀਸ ਕਹਾ ਸੁਖੁ ਪਾਵਉ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਕਾਨੀ ਕੁੰਡਲ ਗਲਿ ਮੌਤੀਅਨ ਕੀ ਮਾਲਾ ॥

ਲਾਲ ਨਿਹਾਲੀ ਫੂਲ ਗੁਲਾਲਾ ॥

ਬਿਨੁ ਜਗਦੀਸ ਕਹਾ ਸੁਖੁ ਭਾਲਾ ॥੨॥

(ਪੰਨਾ-੨੨੫)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਵਿਚ ਭੀ 'ਫੈਸ਼ਨ' ਆ ਵੜਿਆ ਹੈ। ਸਾਦਾ-ਸਵੱਛ-ਸੁਖਦਾਈ-ਸਿਹਤਯਾਬ ਭੋਜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਅਸੀਂ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਦਾਤਾਂ ਨੂੰ ਤਲੁ-ਭੁੰਨ ਕੇ, ਕਿਸਮ-ਕਿਸਮ ਦੇ ਚਟਪਟੇ ਮਸਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਲੇਸਦਾਰ ਬਣਾ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਅੰਸ਼ਾਂ (vitamins etc.) ਨੂੰ ਜਾਇਆ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੀ ਰਸਨਾ ਦੀ 'ਚੇਸ਼ਟਾ' ਪੂਰੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ – ਪੂਰੀਆਂ, ਕਚੌਰੀਆਂ, ਪਕੌੜੇ, ਪਰੌਠੇ, ਅਚਾਰ, ਮੁਰਬੇ, ਕੇਕ, ਮੀਟ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਸਨਾ ਦੀ 'ਚੇਸ਼ਟਾ' ਪੂਰੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਪੀਣ ਲਈ ਭੀ ਸਾਦਾ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸ਼ਰਬਤ, ਚਾਹ, ਕਾਫੀ (coffee), ਕੋਕਾ-ਕੋਲਾ (coca-cola), ਬੀਅਰ (beer), ਸ਼ਰਾਬ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ

ਪਾਈਆਂ ਹੋਈਆ ਹਨ ਜੋ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਹੋਣ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਸਿਹਤ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਭੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਤਾਜ਼ੇ ਫਲਾਂ ਦਾ ਰਸ (fruit juice) ਸਿਹਤ ਲਈ ਅਤਿਅੰਤ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਦਾਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਾਜ਼ੇ ਫਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਭੀ ਸੋਸ਼ਟ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਹਨ ਜੋ ਸਿਹਤ ਲਈ ਬਹੁਤ ਗੁਣਕਾਰੀ ਤੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਦਵਾਈਆਂ (preservatives) ਪਾ ਕੇ ਡੱਬਿਆਂ ਯਾ ਬੋਤਲਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ 'ਬੇਹੀਆਂ' ਕਰਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ।

ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦਵਾਈਆਂ (preservatives) ਸਿਹਤ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹਨ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਸਾਡੇ ਚੌਕੇ ਦੀਆਂ ਸੈਲਫਾਂ (kitchen shelves) ਤੇ ਖਾਣੇ ਦੇ ਮੇਜ਼ (dining table) ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਮਨ-ਮੋਹਣੇ ਲੇਬਲਾਂ (labels) ਵਾਲੇ ਡੱਬਿਆਂ ਤੇ ਬੋਤਲਾਂ ਨਾਲ ਪਿੰਗਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਪਿੰਗਾਰ (decoration) ਅਥਵਾ 'ਫੈਸ਼ਨ-ਪ੍ਰਸਤੀ' ਸਾਡੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮਠਿਆਈਆਂ (man made sweets) ਸਿਹਤ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹਨ ਅਤੇ ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਭੀ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਰਸਨਾ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਦੇ ਇਤਨੇ ਗੁਲਾਮ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦਿਆਂ-ਬੁੱਝਦਿਆਂ ਭੀ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਅਤੇ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਮਠਿਆਈ ਨੂੰ 'ਰੱਬੀ-ਮਠਿਆਈ' ਫਲ-ਫੁਰੂਟ ਨਾਲੋਂ, 'ਤਰਜੀਹ' ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸ 'ਰਸਨਾ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ' ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਆਪ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਬਲਕਿ ਆਪਣੀ 'ਐਲਾਦ' ਅਥਵਾ ਅਗਲੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਭੀ ਇਹ 'ਰਸਨਾ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ' ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ 'ਸਿਖਾ' ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਇਹੋ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਿਹਤ ਤਬਾਹ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਅਨੇਕਾਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਭੀ 'ਤੰਗ' ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ — ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਸਾਨੂੰ ਵਾਧੂ ਆਮਦਨ ਲਈ ਗਿਣਵਤਖੋਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਨੀਵੇਂ 'ਹਥਕੰਢੇ' ਫਰਤਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਬਾਬਾ ਹੋਰੁ ਖਾਣਾ ਖੁਸੀ ਖੁਆਰੁ ॥

ਜਿਤੁ ਖਾਏ ਤਨੁ ਪੀੜੀਐ ਮਨ ਮਹਿ ਚਲਹਿ ਵਿਕਾਰ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੯)

ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸਮ-ਕਿਸਮ ਦੇ ਫੈਸ਼ਨਾ ਦਾ —

ਕੋਈ ਐਲਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ
ਕੋਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ
ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ
ਕੋਈ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ
ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ ਠੋਸੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ,

ਫੇਰ ਭੀ ਅਸੀਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ, ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੈਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਤਾਂਘ ਨਾਲ
ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਇਲ ਹੋ ਕੇ ਬੜੇ ਚਾਓ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ
ਪੁਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅਸੀਂ ਧਰਮ-ਗੁਰੂ-ਅਵਤਾਰ-ਸੰਤਾਂ-ਭਗਤਾਂ-ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ
ਲਾਭਦਾਇਕ, ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ, ਲੋਕ-ਪ੍ਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਦੀਵੀ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ
ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ-ਸੁਣ ਕੇ ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ 'ਅਣਸੁਣਿਆ' ਕਰ ਛੱਡਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ,
ਸਮਝਣ ਯਾ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭਾਸਦੀ।

ਅਫਸੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਅਥਵਾ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਭੀ
ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਇ, ਅਣਜਾਣੇ, ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ, ਦੇਖਾ-ਦੇਖੀ ਹੀ ਇਹ ਫੈਸ਼ਨ
ਪ੍ਰਸਤੀ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਫੈਸ਼ਨ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਹ ਬੇਲੋੜੀ 'ਫੈਸ਼ਨ-ਪ੍ਰਸਤੀ' ਅਤੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ 'ਰਸਾਂ-ਕਸਾਂ' ਦੀ
ਚੇਸ਼ਟਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਤਨੇ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ 'ਫੈਸ਼ਨ' ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ
ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਵਿਚ ਧਸ-ਵਸ-ਗਸ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ 'ਫੈਸ਼ਨ-ਪ੍ਰਸਤੀ' ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਬਣ
ਜੁੱਕੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਚਾਓ, ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨੀ ਨਾਲ ਮੰਨਣ ਯਾ
ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੱਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਸਾਡਾ ਬਹੁਤ
ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ, ਭੁੱਧੀ, ਧਿਆਨ, ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਜਾਇਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਇਤਨੇ ਚਾਓ, ਧਿਆਨ, ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦੀ
'ਭਗਤੀ' ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਮਾਇਕੀ ਭਵਸਾਗਰ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਆਤਮਿਕ ਕਲਿਆਣ
ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

(ਚਲਦਾ)

© ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ।

ਏਸੇ ਕਲਮ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰੁ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ 132 ਲੇਖ (13 ਕਿਤਾਬਾਂ) ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਤਰਜਮਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਲੇਖ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਦੇ ਅੱਠ ਦਿਨਾਂ ਜਪ-ਤਪ ਸਮਾਗਮ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ, ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ ਵਿਖੇ ਮਾਰਚ, ਸਤੰਬਰ ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ (20-30) ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਹਰ ਸਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਮਾਗਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ 15-15 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਬਾਅਦ, ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਸਮਾਗਮ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ, ਬੁਢਲਾਡਾ-ਸੁਨਾਮ, ਬਰਾਸਤਾ (ਵਾਈਆ) ਜਖੇਪਲ ਲਿੰਕ ਰੋਡ ਤੇ ਹੈ। ਚਾਹਵਾਨ ਸੱਜਣ ਇਹ ਲੇਖ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਵੈਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਤੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ:-

Website : www.brahmbungadodra.org

E-mail : info@brahmbungadodra.org

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 073074-55097, 01652-255097, 99149-55098

❖ ਸ਼ਾਖਾ ❖

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ (ਦੋਦੜਾ)

ਦੱਖਣੀ ਬਾਈ ਪਾਸ, ਦੋਰਾਹਾ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ

ਫੋਨ : 073074-55098, 01628-258697, 099149-55098

❖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ❖

ਸੈਕ੍ਰੈਟਰੀ, ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 73074-55096